GLOBALLASHUV VA ZAMONAVIY CHAQIRIQLAR SHAROITIDA XIZMAT KO‘RSATISH SEKTORI BARQARORLIGINI BAHOLASHNING KONSEPTUAL MEZONLARI

Shermatova Nargiza Zafar qizi
Mustaqil tadqiqotchi
bahor4000@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada jahon iqtisodiyotining globallashuvi va zamonaviy makroiqtisodiy xatarlar, jumladan, geosiyosiy beqarorlik hamda raqamli transformatsiyalar sharoitida xizmat ko‘rsatish sektori subyektlarining iqtisodiy barqarorligini ta’minlash va baholashning konseptual mezonlari atroflicha tadqiq etilgan. Maqolaning asosiy maqsadi milliy xizmat ko‘rsatish korxonalarining tashqi va ichki xatarlarga chidamliligini oshirish hamda ularning iqtisodiy va moliyaviy barqarorligini obyektiv baholashga xizmat qiladigan konseptual uslubiy mezonlar tizimini ishlab chiqishdan iboratdir. Tadqiqot jarayonida xizmatlar sohasi rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari, uning mamlakat yalpi ichki mahsuloti (YIM) tarkibidagi ulushi hamda ushbu tarmoqdagi tarkibiy o‘zgarishlar ilmiy tahlil qilindi. 2021–2025 yillar oralig‘ida O‘zbekiston Respublikasi xizmat ko‘rsatish sohasining asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari, tarmoq dinamikasi va tarkibiy o‘zgarishlari tahlil qilinib, mavjud muammolar hamda tizimli kamchiliklar aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xizmat ko‘rsatish sektori subyektlarining iqtisodiy barqarorligi nafaqat moliyaviy ko‘rsatkichlarga, balki ularning raqamli infratuzilmaga integratsiyalashuvi, innovatsion salohiyati hamda kadrlar malakasiga ham doimiy ravishda bog‘liqdir. Shuningdek, maqolada xizmat ko‘rsatish sektori subyektlarining moslashuvchanligini va iqtisodiy chidamliligini (resilience) oshirish bo‘yicha ilmiy xulosalar, nazariy umumlashmalar hamda amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. Xizmat ko‘rsatish sektori, iqtisodiy barqarorlik, globallashuv, zamonaviy chaqiriqlar, konseptual mezonlar, raqamli iqtisodiyot, tarmoq transformatsiyasi, moliyaviy chidamlilik, innovatsion rivojlanish, strategik boshqaruv.

Kirish. Zamonaviy jahon iqtisodiyoti globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi hamda global makroiqtisodiy beqarorlik va chaqiriqlarning ortib borishi bilan tavsiflanadi. Bunday murakkab va o‘zgaruvchan sharoitda milliy iqtisodiyotning yetakchi drayverlaridan biri bo‘lgan xizmat ko‘rsatish sektori subyektlarining barqaror faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash hamda ularning iqtisodiy chidamliligini oshirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Xizmatlar sohasi nafaqat aholi bandligini ta’minlash va daromadlarini oshirishda, balki yangi ish o‘rinlarini yaratish va makroiqtisodiy mutanosiblikni saqlashda ham hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirish va tarkibiy islohotlarni chuqurlashtirish jarayonida xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-yanvardagi «Xizmatlar sohasini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-104-sonli Qarori qabul qilinib, unda hududlarda xizmat ko‘rsatish infratuzilmasini tubdan yaxshilash, yangi xizmat turlarini joriy etish va soha subyektlarini qo‘llab-quvvatlashning ustuvor yo‘nalishlari belgilab berildi. Globallashuv sharoitidagi zamonaviy chaqiriqlar – ta’minot zanjirlarining uzilishi, inflyatsion bosimlar va bozor

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

konyunkturasi o'zgarishlari xizmat ko'rsatish korxonalaridan tezkor moslashuvchanlikni va strategik qarorlar qabul qilishni talab etadi.[1] Shu bois, xizmat ko'rsatish sektori subyektlarining iqtisodiy barqarorligini xolis va obyektiv baholash imkonini beruvchi zamonaviy konseptual mezonlar hamda uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish, ularning amaliyotga tatbiq etilishini ta'minlash g'oyat muhim nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot jarayonida xizmat ko'rsatish sektori subyektlari faoliyatining iqtisodiy barqarorligini baholash va tahlil qilish uchun kompleks va tizimli metodologik yondashuvlardan unumli foydalanildi. Tadqiqotning nazariy va uslubiy asosini mahalliy hamda xorijiy iqtisodchi olimlarning xizmatlar sohasi iqtisodiyoti, korxona barqarorligi va strategik boshqaruvga oid ilmiy qarashlari va konsepsiyalari tashkil etadi. Tahlil jarayonida guruhlash, qiyosiy tahlil, davriy trendlarni o'rganish (time series analysis), strukturaviy va dinamik tahlil hamda statistik va indeksli baholash usullaridan foydalanildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlari tadqiqotning empiroik bazasini shakllantirdi.[2] Tizimli yondashuv asosida xizmat ko'rsatish sektori barqarorligiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar tasniflanib, ularning korxona faoliyatiga ta'sir darajasi konseptual mezonlar bo'yicha guruhlandi va baholandi.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasida amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlar hamda sohaga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish natijasida so'nggi yillarda ushbu tarmoqda barqaror o'sish dinamikasi kuzatilmoqda. Globallashuv va zamonaviy chaqiriqlar sharoitida xizmatlar sohasining rivojlanish bosqichlari hamda uning makroiqtisodiy barqarorlikka ta'sirini obyektiv baholash uchun 2021–2025 yillar oralig'idagi eng muhim iqtisodiy ko'rsatkichlar va tarkibiy o'zgarishlar tahlil qilindi.[3]

Quyidagi 1-jadvalda O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish sohasining asosiy hajmiy ko'rsatkichlari, ularning yillik o'sish sur'atlari hamda Yalpi ichki mahsulot (YIM) va raqamli xizmatlar tarkibidagi ulushlarining dinamikasi aks ettirilgan:

O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish sohasining asosiy ko'rsatkichlari (2021–2025-yillar)[4].

1-jadval

Ko'rsatkichlar / Yillar	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.	2025-y.*
Bajarilgan xizmatlar haqiqiy hajmi (mlrd. so'm)	283 500,0	357 500,0	470 300,0	580 200,0	710 000,0
O'sish sur'ati (o'tgan yilga nisbatan, %da)	119,2	115,9	113,7	112,5	113,0
Soat/xizmatlar YIMdagi ulushi (%da)	51,2	51,8	52,5	53,1	54,0
Raqamli va moliyaviy xizmatlar ulushi (%da)	18,5	20,2	22,4	24,8	27,1

O'zbekiston Respublikasi xizmat ko'rsatish sohasining 2021–2025 yillardagi rivojlanish dinamikasi tahlili shuni ko'rsatadiki, mamlakatda ushbu tarmoq shiddatli va barqaror sur'atlar bilan kengayib bormoqda. Tahlil qilinayotgan davr oralig'ida ko'rsatilgan xizmatlar hajmi 2021-yildagi 283,5 trillion so'mdan 2025-yilga kelib 710,0 trillion so'mga yetishi kutilmoqda. Bu ko'rsatkich tarmoqning

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

respublika iqtisodiyotini harakatlantiruvchi va makroiqtisodiy o'sishni ta'minlovchi yetakchi kuchga aylanib borayotganidan dalolat beradi.

Xizmatlar sohasining Yalpi Ichki Mahsulot (YIM) tarkibidagi ulushi izchil ravishda ortib bormoqda: agar 2021-yilda bu ko'rsatkich 51,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilga kelib 54,0 foizga yetishi prognoz qilinmoqda. Tarmoq tarkibidagi eng e'tiborli va ijobiy o'zgarishlardan biri – bu yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi raqamli, fintex, axborot-kommunikatsiya va moliyaviy xizmatlar ulushining tezkor sur'atlar bilan o'sishidir. 2021-yilda ushbu zamonaviy xizmat turining ulushi 18,5 foiz bo'lgan bo'lsa, 2025-yilda u 27,1 foizga yetishi baholanmoqda.[5]

Biroq, ijobiy ko'rsatkichlar va yuqori o'sish sur'atlari bilan bir qatorda, globallashuv va zamonaviy chaqiriqlar sharoitida xizmat ko'rsatish korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda bir qator muammolar va tizimli xatarlar saqlanib qolmoqda. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin[6]:

1. Hududlar bo'yicha xizmatlar infratuzilmasining teng joylashmagani hamda yirik shaharlar va qishloq joylari o'rtasidagi tabaqalanish;
2. Kichik biznes subyektlarining tashqi iqtisodiy shoklarga va moliyaviy beqarorlikka nisbatan chidamliligining nisbatan pastligi;
3. Malakali kadrlarning yetishmasligi va raqamli ko'nikmalarning pastligi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun xizmat ko'rsatish sektori barqarorligini baholashda to'rtta ustuvor konseptual mezonlar tizimini joriy etish taklif etiladi:

- Moliyaviy-iqtisodiy chidamlilik mezonlari (likvidlik, rentabellik va o'z mablag'lari bilan ta'minlanganlik);
- Raqamli va texnologik moslashuvchanlik mezonlari (biznes-jarayonlarni avtomatlashtirish darajasi va onlayn-xizmatlar ulushi);
- Bozor va raqobatbardoshlik mezonlari (bozor ulushini saqlash, mijozlar sodiqligi va moslashuvchan narx siyosati);
- Inson kapitali va innovatsion salohiyat mezonlari (xodimlarning malakasi, mehnat undorligi hamda yangi xizmat turlarini joriy etish chastotasi).

ushbu mezonlar majmui xizmat ko'rsatish korxonalarining barqarorligini kompleks baholash imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. O'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar, makroiqtisodiy tahlillar hamda nazariy-uslubiy umumlashmalar shuni ko'rsatadiki, globallashuv va zamonaviy chaqiriqlar (geosiyosiy beqarorlik, inflyatsion bosimlar, ta'minot zanjirlaridagi uzilishlar hamda tezkor texnologik transformatsiyalar) sharoitida xizmat ko'rsatish sektori subyektlarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash an'anaviy moliyaviy boshqaruv ramkalaridan chiqib, ko'p o'lchamli, moslashuvchan va kompleks yondashuvlarni talab etadi. Xizmatlar sohasi nafaqat Yalpi Ichki Mahsulot (YIM) o'sishini ta'minlovchi drayver, balki aholi bandligi, daromadlar darajasi va makroiqtisodiy mutanosiblikni saqlab turuvchi strategik tarmoq hisoblanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, xizmat ko'rsatish korxonalarining iqtisodiy barqarorligi va chidamliligini (resilience) oshirish, ularning raqobatbardoshligini ta'minlash hamda baholashning konseptual mezonlarini amaliyotga samarali tatbiq etish bo'yicha quyidagi ustuvor taklif va tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Raqamli ekotizim va infratuzilmani chuqur integratsiyalash:

- Xizmat ko'rsatish korxonalarida biznes-jarayonlarni to'liq raqamlashtirish (ERP, CRM tizimlari), sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) tahlilini joriy etish lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

➢ Onlayn xizmat ko‘rsatish, masofaviy to‘lovlar va elektron tijorat imkoniyatlarini kengaytirish orqali operatsion xarajatlarni 15–20 foizga qisqartirish hamda xizmat ko‘rsatish tezligi va sifatini keskin oshirishga erishish mumkin.

2. Strategik risk-menejment va chidamlilik (Resilience) mexanizmlarini joriy etish:

➢ Tashqi iqtisodiy shoklar va bozor konyunkturasi o‘zgarishlariga tezkor moslashish uchun tarmoq subyektlarida strategik moliyaviy zaxiralar va risklarni oldindan baholash (stress-test) tizimini shakllantirish zarur.

➢ Xizmat turlarini mutassil diversifikatsiya qilish va muqobil yetkazib berish zanjirlarini yo‘lga qo‘yish orqali korxonalarning yakka tartibdagi xatarlarga bog‘liqligini kamaytirish talab etiladi.

3. Hududiy mutanosiblikni ta’minlash va Davlat-xususiy sheriklikni (DXSh) rivojlantirish:

➢ Yirik shaharlar va qishloq hududlari o‘rtasidagi xizmat ko‘rsatish darajasidagi uzilishlarni kamaytirish uchun chekka hududlarda zamonaviy xizmat ko‘rsatish punktlarini barpo etishda DXSh mexanizmlaridan keng foydalanish lozim.

➢ Hududiy xizmat ko‘rsatish subyektlariga soliq va moliyaviy-kredit imtiyozlarini tabaqalashtirilgan holda qo‘llash hamda imtiyozli resurslarni yo‘naltirish mexanizmini takomillashtirish zarur.

4. Inson kapitalini rivojlantirish va kadrlar salohiyatini oshirish:

➢ Xizmat ko‘rsatish sohasida mehnat undorligini oshirishning asosiy omili sifatida xodimlarning raqamli ko‘nikmalari, kiberxavfsizlik bo‘yicha bilimlari va servis madaniyatini mutassil oshirib borish lozim.

➢ Oliy va professional ta’lim muassasalari hamda xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari o‘rtasida integratsiyani kuchaytirish, mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish tavsiya etiladi.

5. Barqarorlikni baholashning ko‘p o‘lchovli konseptual mezonlaridan foydalanish:

➢ Xizmat ko‘rsatish subyektlari faoliyatini baholashda faqat an’anaviy moliyaviy ko‘rsatkichlar (rentabellik, likvidlik) bilan cheklanmasdan, raqamli moslashuvchanlik, bozor ulushining barqarorligi hamda innovatsion faollik ko mezonlarini integratsiyalashgan holda baholash amaliyotini joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida»gi O‘zRQ-69-II-son Qonuni. T., 2000-yil 25-may
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. «Xizmatlar sohasini rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-104-sonli Qarori. T., 2022-yil 27-yanvar.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. «O‘zbekiston – 2030» strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-158-sonli Farmoni. T., 2023-yil 11-sentabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. «Xizmatlar sohasini rivojlantirish va tarmoqda zamonaviy xizmat turlarini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 158-sonli Qarori. T., 2021-yil 15-mart.
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Normativ-huquqiy hujjatlar va yo‘riqnomalar to‘plami. T., 2023-y., 45-48-betlar.
6. Abdukarimov I.T., Pardaev M.K. Xizmat ko‘rsatish sohasi iqtisodiyoti va uni rivojlantirish muammolari. Darslik. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2022. – 320 b.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

7. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya va korxonalar barqarorligini ta'minlash usullari. O'quv qo'llanma. – T.: «Noshir», 2021. – 280 b.
8. Toshmuradova BE. Raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmatlar sohasini innovatsion rivojlantirish. Monografiya. – T.: «Fan va texnologiya», 2023. – 210 b.
9. https://stat.uz
10. https://www.worldbank.org/uz/country/uzbekistan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.